

ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОГО ВІДЧУЖЕННЯ ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК ЗІ СХИЛЬНІСТЮ ДО ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Стьоба Вероніка

Підлітковий період є одним із найважливіших етапів становлення особистості, що характеризується інтенсивними психологічними, соціальними та емоційними змінами. У цей час відбувається формування самосвідомості, системи цінностей, соціальної ідентичності та моделей взаємодії з оточенням. Водночас саме у підлітковому віці підвищується чутливість до впливу соціального середовища, що може зумовлювати виникнення різних форм дезадаптації та девіантної поведінки [2]. Одним із психологічних явищ, яке набуває особливої актуальності у цьому віковому періоді, є особистісне відчуження.

Сучасні соціальні трансформації, прискорення темпів життя, інформаційне перевантаження та зміни у системі соціальних відносин істотно впливають на процес соціалізації підлітків. За таких умов зростає ризик формування почуття ізольованості, самотності, втрати емоційного зв'язку з оточенням та відчуження від соціальних норм і цінностей. У психологічній науці особистісне відчуження розглядається як стан психологічної дистанційованості людини від соціального середовища, інших людей або власного внутрішнього світу, що супроводжується переживанням самотності, безсилля та втрати сенсу діяльності [1].

Такий стан ускладнює соціальну адаптацію підлітків, міжособистісні контакти та знижує соціальну активність, що може сприяти виникненню девіантної поведінки як способу компенсації внутрішнього напруження або протесту. [3]. У зв'язку з цим актуальним є дослідження психологічних чинників, що сприяють формуванню особистісного відчуження у підлітковому віці та визначення їхнього зв'язку зі схильністю до девіантної поведінки.

Мета дослідження полягає в аналізі психологічних чинників формування особистісного відчуження у підлітковому віці та визначенні їхнього зв'язку зі схильністю до девіантних форм поведінки.

У сучасній психології особистісне відчуження розглядається як складний соціально-психологічний феномен, що характеризується переживанням відокремленості індивіда від соціального середовища, зниженням рівня емоційної включеності у міжособистісні взаємини та втратою відчуття приналежності до соціальної спільноти [4]. У підлітковому віці цей стан часто пов'язаний із кризою ідентичності, нестабільністю самооцінки та пошуком власного місця у системі соціальних відносин (табл. 1).

Таблиця 1

Психологічні чинники відчуження та їх зв'язок із девіантною поведінкою підлітків

№	Психологічний чинник	Характеристика впливу	Прояви особистісного відчуження	Зв'язок із девіантною поведінкою
1	2	3	4	5
1	Особливості сімейного виховання	Недостатня емоційна підтримка, конфлікти, авторитарний або байдужий стиль	Почуття неприйняття, емоційна дистанція	Протестна поведінка, порушення норм, пошук визнання поза сім'єю
2	Індивідуально-психологічні особливості	Низька самооцінка, тривожність, невпевненість, слабкі соціальні навички	Соціальна замкнутість, невключеність у взаємодію	Агресивність, конфліктність, труднощі соціальної адаптації
3	Негативний досвід дитинства	Емоційна депривація, насильство, відсутність підтримки	Втрата довіри до світу, внутрішня відстороненість	Ризикована поведінка, приєднання до асоціальних груп
4	Порушення соціальної інтеграції	Зниження включеності у соціальні відносини, слабкі соціальні зв'язки	Самотність, відчуження від соціальних норм	Девіантна поведінка як спосіб самоствердження
5	Недостатній самоконтроль	Ослаблення внутрішніх регуляторів поведінки	Імпульсивність, емоційна нестабільність	Порушення норм, девіантні реакції
6	Потреба у визнанні та приналежності	Нереалізована потреба у соціальному прийнятті	Відчуття непотрібності, ізоляції	Вступ до девіантних, асоціальних груп
7	Емоційне неблагополуччя	Хронічна напруга, тривожність, негативні переживання	Внутрішній дискомфорт, ізольованість	Компенсаторна девіантна поведінка

Формування особистісного відчуження зумовлюється комплексною взаємодією сімейних, індивідуально-психологічних та соціальних чинників, що підвищують ризик девіантної поведінки як способу компенсації внутрішнього дискомфорту. Одним із

ключових чинників формування особистісного відчуження є особливості сімейного виховання. Сім'я виступає первинним середовищем соціалізації, у якому закладаються основи емоційного розвитку особистості та формуються базові моделі міжособистісної взаємодії. Недостатня емоційна підтримка, конфліктні взаємини між членами родини, авторитарний або байдужий стиль виховання можуть сприяти формуванню у підлітка почуття неприйняття та психологічної дистанції від оточення [5].

Важливу роль у формуванні відчуження відіграють індивідуально-психологічні особливості підлітків. До них належать підвищена тривожність, низький рівень самооцінки, невпевненість у власних можливостях, труднощі у формуванні позитивної Я-концепції та недостатній розвиток соціальних навичок. Такі характеристики можуть ускладнювати процес соціальної адаптації та сприяти виникненню почуття соціальної ізольованості й емоційної відстороненості [2].

Окремим чинником, що може сприяти формуванню особистісного відчуження, є негативний або травматичний досвід дитинства. Переживання емоційної депривації, відсутність стабільних підтримувальних стосунків із дорослими, досвід психологічного або фізичного насильства можуть порушувати формування базового почуття довіри до світу. У подальшому це проявляється у труднощах побудови довірливих міжособистісних відносин і формуванні внутрішньої відстороненості від інших людей [1].

Особистісне відчуження також може супроводжуватися зниженням рівня соціальної інтеграції та послабленням внутрішніх механізмів самоконтролю поведінки. У таких умовах підліток може втрачати орієнтацію на соціально прийнятні норми та шукати альтернативні способи самоствердження. Девіантна поведінка у цьому випадку нерідко виступає як форма протесту проти соціальних обмежень, спосіб привернення уваги або механізм компенсації внутрішнього психологічного напруження [3].

Схильність до девіантної поведінки може проявлятися у різних формах, зокрема у підвищеній агресивності, конфліктності, порушенні соціальних норм, ризикованій поведінці або приєднанні до асоціальних груп. Такі прояви часто виконують компенсаторну функцію, дозволяючи підліткові отримати відчуття приналежності до певної групи та підвищити рівень власної значущості [3].

Таким чином, формування особистісного відчуження у підлітковому віці є результатом взаємодії різних психологічних чинників, серед яких важливу роль відіграють особливості сімейного виховання, індивідуально-психологічні характеристики підлітка та негативний емоційний досвід дитинства. Сукупний вплив цих факторів може суттєво впливати на процес соціальної адаптації підлітків та формування їхніх поведінкових стратегій. Отже, особистісне відчуження є складним психологічним феноменом, що формується під впливом комплексу соціально-психологічних чинників і може суттєво впливати на поведінку підлітків. Недостатня емоційна підтримка з боку сім'ї, негативний досвід дитинства, низька самооцінка, підвищена тривожність та труднощі у формуванні позитивної Я-концепції сприяють виникненню почуття ізольованості та психологічної дистанції від соціального середовища.

Формування такого стану нерідко супроводжується зниженням рівня соціальної інтеграції та послабленням внутрішніх механізмів самоконтролю поведінки, що підвищує ризик виникнення девіантних форм поведінки. У зв'язку з цим перспективним напрямом подальших досліджень є поглиблене вивчення психологічних детермінант особистісного відчуження у підлітковому віці та розроблення ефективних програм психологічної профілактики, спрямованих на розвиток соціальних навичок, формування позитивної самооцінки та зміцнення конструктивних моделей міжособистісної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Київ: Академвидав, 2012.
2. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ: Центр учбової літератури, 2018.
3. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія. Київ: Академвидав, 2017.